

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

maj 4 • 2017

*Wien och öl –
Uppsalaklubbens
studieresa till
Wien och dess
myntkabinett*

*Stockholms
Sjömanshus –
och vad ett kvitto
kan berätta*

*Svante Nilssons
örtugar*

30 kronor

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras även på Svenska Numismatiska Föreningens hemsida
www.numismatik.se

Den tryckta tidskriften kommer ut första veckan i februari – maj, september – december.
På hemsidan kan man sedan ta del av SNT i lågupplöst pdf-format.

ANNONSPRISER

1/12 sida
47 × 50
mm
250 kr

1/8 sida
72 × 50
mm
350 kr

1/6 sida
47 × 105
mm
400 kr

1/4 sida
72 × 105
mm
600 kr

1/2 sida
151 × 105
mm
1 200 kr

1/1 helsida
151 × 214 mm
2 000 kr

2:a och 3:e
omslagssidan
2 500 kr

4:e omslagssidan
5 000 kr

SNT behåller sina låga annonspriser även 2017

Annonsen på årsbasis får dessutom 20 % rabatt

Annonsstopp senast den 1:a i månaden före utgivning

Radannonser: enskilda SNF-medlemmar erbjuds **gratis annons** med högst tre rader
att köpa, sälja eller byta samlarobjekt – kontakta info@numismatik.se

Annonsen som inte är förenliga med SNF:s och AINP:s etik avböjs

Innehåll SNT 4 • 2017

ARTIKLAR OCH NOTISER

	SID.
Wien och öl. Uppsalaklubbens studieresa till Wien och dess myntkabinett.....	80–86
Stockholms Sjömanshus – och vad ett kvitto kan berätta	87–89
Svante Nilssons örtugar	90–93
Inte ens metallvärdet	96

FASTA RUBRIKER

LOKALA NUMISMATISKA FÖRENINGAR & MYNTKLUBBAR I SNF.	93
DEBATT. Kungl. Myntkabinettet flyttar till Narvavägen	94–95
NYTT OM BÖCKER – RECENSIONER. <i>Embedsbrev till möntmesteren på Kongsberg 1787–1796</i>	95
FRÅGESPALTEN. Sliten egyptisk sedel	96
PRESSKLIPP 1887. Gamla aflysta silver- och kopparmynt	96
AUKTIONER & MÄSSOR.	97

OMSLAG

Omslag till allra första numret av *Myntkontakt – Svenska Numismatiska Föreningens Tidskrift*, som först 1986 övergick till sitt nuvarande namn *Svensk Numismatisk Tidskrift*. Numret utkom för fyrtio år sedan, i maj 1977. Redaktionen bestod av Lars O. Lagerqvist som ansvarig utgivare, huvudredaktör var Torgny Lindgren och teknisk redaktör Nils Åberg. Det fanns också en redaktionskommitté: Madeleine Greijer, Bengt Hemmingsson, Frank Olrog och Bertel Tingström. Dessutom en redaktör för Norden-Nytt, Tommy Falk. En historik över SNT:s fyrtio år kommer att presenteras i ett av höstens nummer.

SKANNAD AV MGL.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

KANSLI OCH REDAKTION

Banérgatan 17 n b
11522 Stockholm
Tel. 08 - 667 55 98
Måndagar
kl. 10 - 12 och 13 - 16
info@numismatik.se

Plusgiro 150007 - 3
Bankgiro 219 - 0502
Svenska Handelsbanken

CHEFREDAKTÖR OCH ANSVARIG UTGIVARE

Monica Golabiewski Lannby
monica@numismatik.se

PRENUMERATION

200 kr / år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt
Kom ihåg att
meddela adressändring!

SNT trycks med bidrag från
*Gunnar Ekströms stiftelse för
numismatisk forskning* samt
*Sven Svenssons stiftelse för
numismatik*.

Redaktionen ansvar inte för ej beställt
material. Texter och bilder i SNT lagras
elektroniskt och publiceras som pdf på
föreningens hemsida. Den som sänder
material till SNT medger detta.

Register över alla artiklar och
notiser i SNT 1977 – 2016 finns i
sökbart pdf-format på hemsidan.

TRYCK

Pipeline Nordic AB
ISSN 0283-071X

VÅREN 2017

Föreningens aktiviteter

Våra medlemmar är varmt välkomna till SNF:s föreningskvällar. De är med få undantag förlagda till sista onsdagen i månaden, vår och höst. Vi ses både i samband med föredrag och under enklare former, alltid med ämnet numismatik. Passa på att botanisera i vårt numismatiska bibliotek innan samvaron, öppet från cirka 16.00.

STUDIERESA, ANTIKMÄSSA, STAMPSTUDIER.

Myntkabinett, ämbetsbrev, kvitton, slitna sedlar, gamla och nya mynt i detta nummer. Det numismatiska ämnet har en bra bredd som uppmuntrar till fortsatta studier, ger historisk fördjupning och sprider ny kunskap i tryckta skrifter. Med den tryckta skriften har man sedan en bestående referenstillgång.

Svenska Numismatiska Föreningens tidskrift har denna majmånad funnits i fyrtio år. Redaktionens strävan är att årets åtta nummer tillsammans ska innehålla allt från större artiklar inom seriös forskning till mindre notiser och läsarnas frågespalt. Ämnet numismatik är brett, intressant och roligt och det vill vi förmedla. Det numismatiska materialet har mycket att berätta.

MAJ

13-14 SNF:s årsmöte

Plats **Grand Hotell, Norrköping**

Program se: SNT 2017:1 sid. 18 samt www.numismatik.se

Årsberättelsen var införd i aprilnumret.

Info: Roger Lind, 073-949 60 84 eller e-post sigge@live.se

31 **Föreningskväll**

Plats **Banérgatan 17**

18.00 **KÖP, BYT OCH SÄLJ.** Tag med numismatiska objekt som ska lämna din samling. Föreningen bjuder på enklare förtäring.

HÖSTENS AKTIVITETER

kommer att presenteras på SNF:s hemsida och i septembernumret.

Glöm inte!

Den sista fasen i utbytet av Sveriges sedlar innebär att de äldre 100- och 500-kronorssedlarna samt de äldre 1-, 2- och 5-kronorsmynten blir ogiltiga att betala med efter den 30 juni 2017. Efter att sedlarna och mynten har blivit ogiltiga går det att sätta in dem på bankkonto under en period. Det även gäller äldre silverfärgade 2-kronor.
Se: www.riksbanken.se

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Adress: Banérgatan 17 n b, Stockholm. T-bana Karlaplan; buss 4, 44, 76
Kansliet är öppet: måndagar kl. 10 - 12 & 13 - 16
Kansliet är stängt: midsommar - 1 september; jul- och nyårshelgerna
Hemsida: www.numismatik.se
SNT finns på Facebook

WIEN OCH ÖL

Uppsalaklubbens studieresa till Wien och dess myntkabinett

Av Magnus Wijk

Numismatiska klubben i Uppsala tillhör en av landets mer aktiva lokalföreningar och den 10 november förra året var det för tredje året i rad¹ dags för ännu en numismatisk flerdagarsutflykt – denna gång till Wien.

Nitton medlemmar hade anmält sig och slöt upp en tidig torsdagsförmiddag på Arlandas lite mindre Terminal 2. Den stora gruppen var något av ett experiment från klubbens sida. Att vara så många kan vara lite utmanande att hantera, när det kommer till att få plats på guidade visningar och en sådan enkel sak som att alla ska få plats ombord på lokalbussen.

Främre raden: Sven-Erik Ekström, Elin Klingstedt, Carl-Olof Eriksson, Ylva Haidenthaller, Sina Westphal. Bakom dessa: Bo Gunnarsson, Sven-Erik Olsson, Kjell Holmberg, Magnus Wijk, Lennart Ström, Lennart Castenhag, Hendrik Mäkeler, Björn Lindqvist. Bakre raden: Jan Karlsson, Ronny Jansson, Thomas Schütt, Ingemar Svenson, Curt Ekström, Henrik Alfredsson.

FOTO: EN HJÄLPSAM TURIST.

Programmet för den resa Svenska Numismatiska Föreningen den 6 november 1976 gjorde till Wien på temat "i myntens och vinets tecken". Detta är alltså nästan på dagen fyrtio år före Uppsalaklubbens resa.

FOTO: KJELL HOLMBERG.

Experimentet kom att visa sig vara lyckat och allt flöt på utan större bekymmer. För andra klubbar som funderar på att arrangera liknande resor tror jag dock att det är viktigt att fundera på logistiken lite från fall till fall. En resa till Paris eller London, där det är trångt och högt tempo, kanske blir enklare med en något mindre grupp.

Klubbens sekreterare Ylva Haidenthaller mötte upp på flygplatsen i Wien, dit hon hade flugit in från Rom där hon spenderat tio veckor vid Svenska Institutet. Ylva är född i Österrike och har tidigare studerat numismatik vid universitetet i Wien. Hon var huvudplanerare och reseledare för denna resa. Hennes erfarenhet var givetvis väldigt värdefull för att lägga upp programmet och för att skaffa tillträde till upplevelser och

möten som annars är svårtillgängliga för allmänheten.

Vi anlände framåt kvällen till hotellet efter en odramatisk flygning via Düsseldorf och tåg sista biten. Motel One Staatsoper ligger i stadens absoluta centrum och var en perfekt utgångspunkt för de kommande dagarnas äventyr.

Fredag Myntkabinettet

Fredagen inleddes med ett besök vid myntkabinettet som finns i Konsthistoriska museet. Byggnaden är fantastisk och är liksom det intilliggande området byggt under 1800-talets avslutande decennier. I och med att museet stod färdigt 1891 kunde de Habsburgska samlingarna äntligen börja visas på ett passande sätt. Wien

var fortfarande vid denna tid ett av världens främsta kulturella centra och samlingarna med egyptiska antikviteter, antika skulpturer och målningar från 1400-talet var redan då världsberömda. Med den fantastiska och monumentala byggnaden öppnades en otrolig värld upp för besökarna. I Sverige har vi få, om ens någon, offentliga miljöer som kan mäta sig med den palatsliknande arkitekturen runt museikvarteren.

Myntkabinettet ligger högt upp i byggnaden och vägen dit via de ståtliga trapporna är kantad med föremål ur museets till synes outtömliga samlingar. Vi hade den stora glädjen att tas emot av kabinettets chef Michael Alram, tillika vice ordförande i den Österrikiska vetenskapsakademien. I väntan på att gruppen skulle samlas stod vi i vestibulen där den tillfälliga utställningen *Das Bildnis im Kreis* (ung. ”Porträttet i cirkel”) omkring medaljören Helmut Zobel gav prov på det bästa ur den nutida österrikiska medaljkonsten.

Myntkabinettet har en av världens kanske fem största och mest betydelsefulla myntsamlingar i världen. Totalt har man ungefär 600 000 objekt från tre årtusenden och av dessa visas ett par tusen i kabinettets permanenta utställning. Hela utställningen är upplagd i tre salar i rad vilka alla har en gemensam interiör med ett stämningsfullt ljus och en fantastisk tak-

Till vår stora glädje hade vi förmånen att få ingen mindre än Michael Alram som värd för vårt besök. Alram är president för Internationella numismatiska rådet (INC) och räknas därmed som den viktigaste representanten för ämnet numismatik som finns i världen.

FOTO: SVEN-ERIK EKSTRÖM.

höjd. Utmed väggarna samt i mitten av de avlånga salarna står totalt fyra rader med liggande montrar vilka inbjuder besökaren att luta sig över objektet och verkligen finstudera dem.

Den första salen ägnas åt medaljhistorien och hur medaljkonsten utvecklats från de första renässansmedaljerna från 1400-talet fram till nutid. Nästa sal fokuserar på betalningsmedel och innehåller prov på det allra mesta från de första primitiva naturpengarna till dagens mynt och sedlar. De två första salarna, som alltså utgör den permanenta utställningen, sattes upp 1998 medan den tredje salen används för tillfälliga utställningar. Just vid vårt besök bjöd man på en utställning med den smått romantiska titeln *The Emperor's Gold*. Konsthistoriska museet firade detta år 125 år och myntsamlingen har under hela denna tid varit en av museets hörnstenar. I denna utställning har man nu valt att visa de guldföremål som har allra högst karat så att säga.

Myntsamlingens historia går långt tillbaka än museets öppnande och ryktet om dess storhet var väl spritt över hela Europa redan runt år 1800. Det var under kejsaren och tillika storsamlaren Karl VI (1711–1740)

som myntsamlingen verkligen systematiserades och utökades. Stockholmare Carl Gustav Heraeus tillträdde som kejsarlig antikvarie och medaljinspektör i slutet av oktober 1710. I denna tjänst kom han att bli en centralfigur i det kejsarliga hovet och han ihågkoms i dag som grundaren till den vetenskapliga numismatiken i Österrike. Han förtecknade och ordnade samlingarna men föreslog också inköp. År 1717 köpte han bland annat 89 gamla svenska silvermynt². Heraeus engagerade också svenskar i sitt arbete, såsom medaljkonstnärerna Bengt Richter och Daniel Warou som graverade flertalet medaljer åt hovet efter koncept av Heraeus.

I myntkabinettet är vi svenskar alltså omedelbart på hemmaplan och detsamma gäller för övrigt hela Skandinavien. I medaljsalen är detta särskilt påtagligt och här finns det par montrar helt dedicerade till Skandinaviens äldre respektive modernare medaljkonst³. Det svenska hovet anställde under 1600- och 1700-talen personal till statsapparaten från hela Europa – så också till mynt- och medaljproduktionen. Tysken Sebastian Dadler och schweizaren Johann Carl Hedlinger gjorde medaljer av högsta

Denna ensidiga silvermedalj över Erik XIV (Hild. 12) är en av Sveriges allra första medaljer.

Gjuten cirka 1560, kanske av Willem Boy.

FOTO: MAGNUS WIJK.

Den trevliga montern med svenska föremål innehåller: Sigismund, riksdaler 1595; Karl IX, 8 mark 1608; Karl XI, 4 mark 1696; Kristina, dubbelriksdaler 1644; Karl XII, riksdaler 1707; Karl XII, nödmünt 1715; Gustav II Adolf, öre 1630; Ulrika Eleonora, 2 daler sm 1719; Fredrik I, 4 daler sm 1739; Stockholm Banco, 10 daler sm 1666; Rikets ständers växelbanco, transportsedel för 6 daler km 1760.

FOTO: SVEN-ERIK EKSTRÖM.

internationella klass för det svenska hovet, men båda två var också verk samma i andra länder⁴. Inte förvånande fanns båda representerade även bland de österrikiska medaljerna.

I hall två hade Sverige som enda nordiska land belönats med en egen monter tack vara vår intressanta och uppfinningsrika mynthistoria med exempelvis plåtmynt och palmstruck ska banksedlar. Hall tre var som tidigare sagts alltså fyllt till bredden med praktfulla mynt och medaljer i guld. Bland de mindre pjäserna fanns en av Johan III:s portugalöser.

Ett av kabinetts mest spektakulära guldföremål var annars den så kallade Alkemistmedaljongen⁵ från 1677. Denna medalj är en mastodontpjäs som väger över sju kilo och gjordes av medaljkonstnären Johann Permann. När medaljen första gången visades för kejsaren Leopold I var medaljen silverfärgad. Alkemisten och tillika augustinermunken Johann Wenzel Seiler hade anlitats för projektet och denne doppade medaljen i ett bad, varpå medaljen framför kejsarens ögon förvandlades till guld. En materialanalys som gjordes 1930 visade att medaljen bestod av en legering av främst guld och silver men

också cirka 8% koppar. Antagligen var badet som användes någon slags syra som upplöste det yttre lagret av silver och koppar och således bara lämnade gullet kvar.

Ytterligare ett objekt kräver ett omnämnande och det är det portabla myntschatullet klätt i röd sammet och förgyllda dekorationer som Heraeus lät färdigställa till Karl VI år 1714⁶. Schatullet är gjort i bokform och innehöll ursprungligen 241 antika guldmünt. Kejsaren medförde dessa mynt på sina resor och använde regentlängden som ett sätt att förstärka sin rätt till kejsartiteln genom att påvisa ett släktskap i direkt nedstigande led från det gamla romarriket.

Nationalbanken

En kort åktur med stadens spårvägar tog oss efter kabinetbesöket till Österrikes Nationalbank som firade 200 år. Väl framme vid entrén noterade vi att Nationalbanken, liksom många andra europeiska riksbankar, har en kassa öppen för allmänheten där man exempelvis kan köpa jubileumsmynt och växla in utgångna sedlar. Sveriges riksbank erbjuder besvärande nog inte denna möjlighet.

Nationalbanken har en utställning som berättar om bankens och Öst-

errikes moderna ekonomiska historia. Banken är mycket gammal. Den grundades år 1816 med kejserligt privilegium och räknas som världens tredje äldsta fortfarande verksamma nationalbank. Endast Sveriges Riksbank (1684) och Bank of England (1694) är äldre.

Vi togs emot av historikern Joël Tall som entusiastiskt och grundligt guidade oss genom samlingarna. Han hade också speciellt för oss tagit med sig ett exemplar av den ännu ej officiellt utgivna 50-eurosedeln och berättade om moderna säkerhetsdetaljer som introducerats på moderna sedlar.

Bland samlingens guldkorn kan annars nämnas ett aktiebrev i banken som ägts av Ludvig van Beethoven⁷. Hans framgångar hade gjort honom rik och vid tiden för bankens grundande köpte han åtta av de emitterade aktierna. En annan av stadens söner, konstnären Gustav Klimt, fanns också representerad genom två tuschteknade sedelförslag⁸ i original. Ett tredje spektakulärt objekt var det enorma guldmüntet som gavs ut 2004. Det väger 31,1 kg och för närmast tankarna till ett brunnslock, både vad gäller storlek och utseende.

Numismatiska institutionen

Efter en stärkande lunch var det dags för ett besök på Wiens universitet. Detta kom att bli dagens höjdpunkt enligt många. Institutionen för numismatik och penninghistoria är unik såtillvida att den är den enda självständiga universitetsinstitutionen i ämnet i Europa. Man erbjuder varje vecka nära trettio undervisningstimmar i numismatik på såväl kandidat- som magisternivå. I tillägg till detta har man också för närvarande femton doktorander knutna till institutionen. Givetvis publicerar man ofta forskningsresultat, inklusive i en egen monografiserie samt i sin egen tidskrift⁹. Det finns inte något annat universitet som kan mäta sig med detta.

Vår värd var professor Hubert Emerig som vant förevisade oss verksamheten till smakerna av en stär-

Bo Gunnarsson och Jan Karlsson försjunkna över en av montrarna i Myntkabinettet. På väggen bakom ses delar av kabinettets legendariska porträttsamling.

FOTO: KJELL HOLMBERG.

Codex Aureus innehöll ursprungligen 241 romerska guldmynt.

FOTO: SVEN-ERIK EKSTRÖM.

kande kopp gott kaffe. Institutionen är verksam inom ett brett område, men några av specialområdena är antika mynt, myntfynd och givetvis rikets egna mynt från tidig medeltid till modern tid. Till stöd för undervisningen och forskningen förfogar man inom institutionens lokaler över några viktiga resurser.

Vårt första stopp på rundvandringen var det imponerande biblioteket med sina två avdelningar – böcker och periodiska publikationer. Litteraturen täcker alla numismatiska områden och nyförvärv sker kontinuerligt. För svenskt vidkommande finns exempelvis viktigare referensverk och betydande publikationer. Givetvis fanns Uppsalaklubbens jubileumsböcker bland hyllorna, vilket bland de närvarande noterades med glädje.

Nästa stopp var i ett rum som huserar institutionens samling av kataloger från den internationell mynthandeln. I auktionskataloger och lagerlistor har ett enormt antal numismatiska objekt publicerats sedan mitten av 1800-talet. Mängden material och många gånger även konserveringsgraden på dessa, oftast, privatägda objekt gör att denna dokumentation är mycket viktig även för seriös forskning. Myntsamlare använder, som de

flesta vet, samma material bland annat för att finna provenienser och för att se hur frekvent en mynttyp förekommer. När vi besökte samlingen fanns där 29 500 kataloger, vilket gör den till en av Europas mest omfattande.

I samma rum finns också det numismatiska centralkartoteket, som innehåller mer än en miljon indexkort sorterade efter ämnesområde. Exempelvis kan man gå till en låda nämnd "Skandinavien" och bläddra sig fram till svensk medeltid och plocka fram en liten lunta med kort. Varje kort innehåller en bild av objektets åt- och fränsida samt övrig information om objektet. De flesta bilderna är urklippta ur kataloger. Professor Emmerig berättade att kartoteket byggts upp sedan 1960-talet och att kompletteringar sker fortlöpande. Från början skaffade man tre exemplar av varje katalog – en för att klippa ut bilder på högersidor, en för vänstersidor samt ett exemplar att behålla oklippt. Givetvis pågår i dag en diskussion om att digitalisera kartoteket, men tills vidare står det kvar som det beprövade forskningsverktyget det är.

Sista stoppet blev i institutionens kabinetttrum som inrymmer cirka

30 000 mynt, sedlar, medaljer och andra numismatiska föremål. Klubbens medlemmar bjöds på en kavalkad av godsaker som serverades på bricka efter bricka. Visst finns där praktmynt och rariteter, men samlingens bredd är egentligen dess verkliga styrka. Syftet med samlingen är i första hand att finnas tillgänglig för undervisningen även om den givetvis också är tillgänglig för forskning. Att ha tillgång till en så innehållsrik samling måste anses som utmärkt för ett läroverk där en elektrum från 600 f.Kr., en medaljstamp eller en svensk ångsluspellet enkelt kan plockas fram, allt efter vad som står på agendan.

Ett särskilt omnämnande förtjänar Josef Bretttauers nära 7000 efterlämnade medicinmedaljer. Dessa publicerades 1937 av Holzmaier i boken *Medicina in Nummis* som fortfarande är den använda standardreferensen för området. Bland de lite mer udda föremålen kan nämnas samlingen med numismatiska affischer och en stor mängd gipsavgjutningar samt en omfattande samling av galvanokopior av antika grekiska mynt köpta av universitetet som studiematerial från British museum vid tiden kring sekelskiftet 1900¹⁰.

Wiens romantiska julmarknader hade precis startat och bland stånden såldes bland annat pepparkakor, handmålade glaskulor och glögg. Här kungliga och kejsrerliga julmarknaden.

FOTO: MAGNUS WIJK.

Ingemar Svenson prövar tyngden hos en av nationalbankens många äkta guld tackor.

FOTO: SVEN-ERIK EKSTRÖM.

Lördag

Lördagen hade ett fritt program. Många hade förberett sig hemma genom att läsa på om staden, dess sevärdheter och vad som skedde denna lördag. På så sätt kom det sig att en mindre grupp redan i ottan begav sig till den intilliggande loppmarknaden för att fynda. De flesta av oss valde att återgå till museiområdet för att fortsätta med konstmuseets övriga avdelningar och för att besöka skattkammaren och Neue Burg.

Skattkammaren

Furstehuset Habsburg regerade i Österrike från 1278 till 1918 och husets överhuvud var vanligen också tyskromersk kejsare från och med 1440 och fram till Tysk-romerska rikets upplösning 1806. De rikedomar som denna släkt samlade på sig genom århundradena är ofattbara. Skattkammarens samling är utspridd i sexton rum och innehåller de mest häpnadsväckande föremål som har anknytning till de kejsrerliga personerna. Här kan man se kejsardömets kronor, regalier, kröningsmantlar blandat med andra föremål såsom textilier, svärd och ordnar. Bland föremålen finns

också sådana skatter som givits som gåvor eller som skaffats till familjen på andra sätt, såsom under resor och krig. Flera av dessa är rent mytologiska även om de av samtiden ansågs som äkta och viktiga. Exempelvis finns här en stor antik skål snidad ur agat, i vilket ordet kristus (XRISTO) syns naturligt i stenen när man håller upp skålen i ljuset. Denna skål antogs länge vara den legendariska heliga graal¹¹. I dag står den i närheten av det Ainkhürn¹², enhörningshorn, som Ferdinand I fick i gåva av Sigismund II August av Polen år 1540. Museet innehåller också en fantastisk eklektisk samling med otaliga relikier, kristusbilder, kors, biskopskåpor och mycket mer. Ett av dessa föremål är vad som länge ansågs vara den spik som slagits genom Jesus högra hand när denne satt på korset¹³.

Neue Burg

Neue Burg uppfördes ungefär parallellt med slutförandet av konstmuseets huvudbyggnad. Initalt var den halvcirkelformade palatsvingen tänkt

som bostadskvarter för kejsarfamiljen men har sedan 1908 innehållit olika samlingar. Byggnadens interiör är om möjligt ännu mer praktfull än någon av de andra byggnadernas och atmosfären ger en förtjusande inramning åt husets tre samlingar.

På huvudplanet finns sedan 1935 *The collection of arms and armour*. Utspritt över elva salar visas rustningar, paradutstyrel och allsköns vapen. För oss numismatiker kan detta vara viktiga associationsobjekt som ger en förstärkt bild av hur myntherrarna verkligen såg ut. På samma sätt adderar exempelvis romerska kejsarskulpturer en dimension till hur de antika myntherrarna gestaltades på mynten.

I omedelbar anslutning till denna utställning ligger i tolv salar samlingen med historiska musikinstrument, bland annat österrikaren Wolfgang Amadeus Mozarts violin. En trevlig avstickare om än föga "numismatisk".

Tar man sig nedför byggnadens magnifika huvudtrappa kommer man ner till Efesomuseet och dess samling med romerska skulpturer

Magnus Wijk och Sven-Erik Olsson inventerar det svenska katalogbeståndet. Till höger i bild ses några av lådorna som utgör det numismatiska centralkartoteket.

FOTO: KJELL HOLMBERG.

Professor Hubert Emmerig framför ett av skåpen med antika mynt.

FOTO: MAGNUS WIJK.

och arkitektur. Efesos var under antiken en viktig hamnstad i nuvarande Turkiet och utgrävningarna leddes sedan 1895 av österrikiska arkeologer. Under de första åren flyttades ett antal föremål till Wien och dess kejserliga samlingar och utgör i dag denna Efesosutställning. Här kunde man också dämpa sin myntabstinens med en handfull antika mynt som dock vid närmare studium visade sig vara idel galvanokopior. Det var både förvånande och tråkigt att man i samma rum som Altaret från Artemis tempel, ett av världens sju underverk, använder sig av kopior av mynt som inte ens är särskilt sällsynta.

Kvällen bjöd på en gemensam middag i de hundraåriga valven som i dag inrymmer restaurangen Melker Stiftskeller. Vi välkomnades med en aperitif på flädersaft och något bubbligt medan vi väntade på en traditionell österrikisk höstmeny. Den inledes med mustig pumpasoppa följd av

mårtensgås med rödkål och knödel samt avslutningsvis apfelstrudel med vaniljsås.

Ingen lämnade restaurangen hungerig. Jag kommer att tänka på hedersmedlemmen i klubben Lars O. Lagerqvists bevingade ord ”Hellre lyss till den tarm som sprack än att aldrig spänna en mage”.

Söndag

Söndagen innebar hemfärd, men vi hade några timmar på oss innan flyget skulle gå. Det fantastiska vädret inbjöd till promenader. Själv hann jag besöka den kejserliga kryptan hos Kapuzineorden och se de Habsburgska sarkofagerna samt ett hastigt besök vid den berömda Karlskyrkan. Den senare på rekommendation av Anders Hammarlund som tidigare under hösten föreläste vid ett av klubbens månadsmöten¹⁴. Karlskyrkans ikonografiska utformning, inklusive de två kolonnerna som flankerar kyr-

kans huvudingång, gjordes av tidigare nämnda Heraeus.

Detta fick avsluta vår helg i världsstaden Wien och väl på flygplatsen noterades att tidningsaffären både hade *Money Trend* och *Münzen Revue* – vi lämnade ett civiliserat land.

Guldmedaljen med Carl von Linnés porträtt i Bretttauers samling ”Medicina in nummis”.

FOTO: KJELL HOLMBERG.

Österrisk middag på Melker Stiftskeller.

FOTO: SVEN-ERIK EKSTRÖM.

Noter

- ¹ Se vidare Wijk, M. Myntresa till Berlin. *SNT* 2015:3 s. 52ff.
- ² Hammarlund 2003, s. 209. Se även Hassmann & Winter 2016, s. 25. kring den av Heraeus upprättade ackvisitionsboken.
- ³ Montern med den äldre skandinaviska medaljerna innehåller prov på medaljer från 1500- till 1700-talen av bland andra Willem Boy, Carl Gustav Hartmann, Arvid Karlsteen, Daniel Fehrman och Gustav Ljungberger. Bland de moderna medaljerna från 1800- och 1900-talen företräds Sverige av Carl Milles, Gösta Carell, Rune Carlzon och Gunvor Svensson-Lundkvist.
- ⁴ Haidenthaler 2015. Jfr även Maué, H. Sebastian Dadler : *1586–1657 : Medail-*

*len im Dreissigjährigen Krieg. Nürnberg 2008. samt Felder, P. *Medailleur Johann Carl Hedlinger 1691–1771 : Leben und Werk.* Aarau 1978.*

- ⁵ Ref: Inv. No. 27 bß. Se vidare Haag, 2009 sid. 182ff.
- ⁶ Inv. No. 5381. Se vidare Hassmann & Winter 2016, s. 21f.
- ⁷ Ref: ONB 1.9. Österrikes nationalbank var för övrigt det första företaget som handlades på aktiemarknaderna i Wien och Frankfurt.
- ⁸ Ref: ONB 2.12. Gustav Klimt gjorde 1892 två sedelförslag avseende valörerna 10 och 50 floriner. De refuserades av bankens ledning såsom varandes för moderna.
- ⁹ *Veröffentlichungen des Instituts für Numismatik (VIN)* innehåller hittills

Detalj från Kejsaren Josef I:s (1705–1711) sarkofag.

Många av kistorna var utsmyckade med medaljonger med en bild på regenten.

FOTO: MAGNUS WIJK.

sjutton utgivna volymer sedan 1992 samt *Mitteilungsblatt des Instituts für Numismatik und Geldgeschichte (MING)* som till i dag givits ut i 53 nummer sedan 1990.

- ¹⁰ Se Head, Barclay V., *A Guide to the Select Greek and Roman Coins Exhibited in Electrotpe.* London 1880.
- ¹¹ Inv. No. XIV 1. Agatskålen tillverkades under 300-talet, sannolikt i Konstantinopel (nuvarande Istanbul). Skålen är 76 cm i diameter inklusive handtagen.
- ¹² Inv. No. XIV 2. Enhörningshornet är från 1500-talets första hälft och är egentligen tanden från en narval.
- ¹³ Inv. No. D 62. Spiken är monterad i en 80 cm hög Monstrans i guld och emalj från mitten av 1600-talet. Sannolikt tillverkad i Augsburg.
- ¹⁴ Numismatiska klubbens i Uppsala föredrag av Anders Hammarlund den 6 oktober 2016 med titeln ”Numismatik och statskonst – Numismatikern och concettisten Carl Gustav Heraeus (1671–1725)”.

Litteratur

- Distelberger, R. & Leithe-Jasper, M.: *The Kunsthistorisches Museum Vienna – The Imperial and Ecclesiastical Treasury.* Italien 2009.
- Ertzeid, O.: Myntkabinetet i Wien. *SNT* 2016:1 s. 17.
- Haag, S.: *Meisterwerke des Münzkabinetts.* Wien 2009.
- Haidenthaler, Y.: *Allt guld som glimmar: Stormaktstidens medaljkonst från Kristina till Karl XI.* Uppsala 2015.
- Hammarlund, A.: *Ett äventyr i Staten. Carl Gustav Heraeus 1671–1725. Från Stockholm till kejsarhovet i Wien.* Stockholm 2003.
- Hassmann, E. & Winter, H.: *Numophylacium Imperatoris. Das Wiener Münzkabinett im 18. Jahrhundert.* Wien 2016.
- Hildebrand, B. E.: *Sveriges och Svenska Konungahusets Minnespengar Praktmynt och Belöningsmedaljer.* Del I. Stockholm 1874.
- Holzmaier, E.: *Katalog der Sammlung Dr. Josef Brettauers Medicina in Nummis.* Wien 1937. (Även nytryckt 1989.)
- Oesterreichische Nationalbank (ONB), Die Währungshüterin – 200 Jahre Oesterreichische Nationalbank.* Wien 2016.
- Toman, R. (red.): *Wien – Kunst och arkitektur.* Tyskland 2000.
- Wiséhn, E.: *Images of Linneaus – medals, coins and banknotes.* Norge 2011.

STOCKHOLMS SJÖMANSHUS

– och vad ett kvitto kan berätta

Av Bo Gunnarsson

Den årliga Antikmässan i Älv-sjö gick av stapeln i slutet av februari och äntligen, efter ett för mig sexårigt uppehåll, blev det återigen tillfälle att återvända till det som tidigare varit en årlig tradition att besöka. Till traditionen hör också att jag brukar gå tomhänt därifrån, det är mest att få titta på fina gamla saker och ting och för ett och annat intressant föredrag som jag gör besöket. Dock inte denna gång! I en fint arrangerad monter låg ett gammalt kvitto som inleddes så här:

Att Coopv. Capit. Carl Schmidt för Besättningen på Skepp. Libertas betalt Hyre-afgiften med • R:dal. 3 Skill. 35 Runst. 4 – samt för 168 Läster å 1 Skill. • • 3 – 24 –
Bevilln. Styrn
Sjömän å 36 Skill.
Tillsammans R:dal. 7 Skill. 11 Runst. 4 – Banco
som qvitteras. Stockholms Sjömanshus den 2 Julii 1811
för 8de års Paket bewill. Kap. 2. 16 – Sj. Mr. Herbstr
Kap 9. 37 1/2

Att Coopv. Capit. Carl Schmidt för Besättningen på Skepp. Libertas betalt Hyre-afgiften med • R:dal. 3 Skill. 35 Runst. 4 –. Kvitterat och undertecknat: Stockholms Sjömanshus den 2 Julii 1811. Er. Abr. Herbstr

Snyggt skrivet på ett fläckfritt vackert papper väckte det drygt tvåhundra år gamla kvittot min nyfikenhet, även om det inte på något sätt låg inom mitt numismatiska samlarområde. Näväl, några tior tyckte det jag det var värt och kvittot hamnade i min hand. Nu gällde det att stilla nyfikenheten genom att försöka hitta så mycket information som möjligt om det gamla dokumentet.

Vid ett besök på Kungl. Myntkabinettet visade jag det för SNT:s redaktör, som genast entusiastiskt mig till att skriva en liten artikel om det i SNT. Hon visade också bibliotekets serie av Hof Calender från 1700- och 1800-talen och berättade att det går att hitta mycket användbar information i dessa och möjligtvis kan det också finnas något som har koppling till kvittot.

Vad kan man då läsa ut och lära av det vackert skrivna kvittot från 1811? Vi kan se att Carl Schmidt med titeln

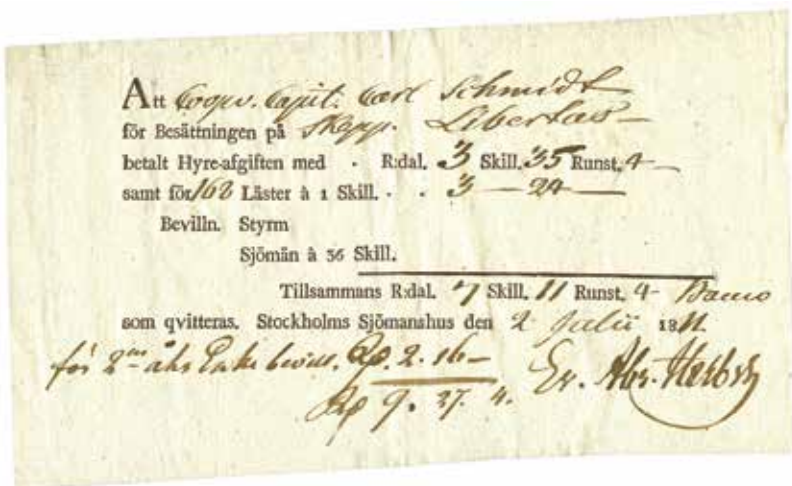

FOTO: FÖRFATTAREN.

Coopv. Capit. har betalt totalt 9 riksdaler, 27 skillingar och 4 runstycken banko. Att han var kapten på skeppet Libertas framgår med tydlighet, men vad betyder Coopv. i titeln?

Förkortningen visade sig stå för Coopvärde, med sitt ursprung i nederländskans *koopvaardij*, köpman. Ett annat namn baserat på ordet är kofferdikapten, där kofferdier är den äldre beteckningen på skeppsfart för handel med utrikes orter.

Myntrealisationen och Riksgälden

Kvittot avser "Hyre-afgiften" med 3 riksdaler, 35 skillingar och 4 runstycken. Till detta kommer 168 läster å 1 skilling, summerat till 3 riksdaler och 24 skillingar.

I slutet av år 1776, med Gustav III på tronen, genomfördes en myntrealisation där den gamla kopparmyntfoten och mynträkningsen i mark, öre och penningar avskaffades och ersattes med en silvermyntfot med riksdal-

lern som rikets huvudmynt. Den nya riksdalern delades i 48 skillingar och 1 skilling i sin tur i 12 runstycken. Runstycke förekom inte som nominal på mynten utan var en benämning på det minsta kopparmyntet 1/12 skilling.

Det krävs litet mer tankemöda för oss som är vana med decimalsystemet att summera i riksdaler, skillingar och runstycken. Men det är ännu mer komplext än så: Av delsumman: Tillsammans R:dal. 7 Skill. 11 Runst. 4 ser vi att den avslutas Banco.

Sommaren 1788 gick Sverige ut i krig mot Ryssland, iscensatt av Gustav III. Ett krig som kom att pågå i drygt två år med stora kostnader för landet. Året därpå, 1789, grundades Riksgäldskontoret för att skapa ordning i statens finanser. Och som ett led i att finansiera det pågående kriget började Riksgälden ge ut skuldsedlar i valören riksdaler riksgälds. Från början användes skuldsedeln enbart

för att betala smedjor, bruk och bönder för krigsförnödenheter, men snart spreds de.

Landet stod nu inför en situation då man hade riksdaler specie, alltså silvermyntet, Riksbankens sedlar i form av riksdaler banko samt Riksgäldskontorets skuldsedlar i riksdaler riksgälds. Riksbankens sedlar kunde lösas in mot silver och banken var enligt lag tvungen att ha silver som motsvarande minst två tredjedelar av den utestående mängden sedlar. Någon sådan begränsning hade inte Riksgäldskontoret, vars skuldsedlar snabbt blev populära hos allmänheten som använde dem som betalningsmedel. Skuldsedlarna, riksdaler riksgälds, hade nämligen en lägre kurs än riksbankens riksdaler. Eftersom de inte kunde lösas in mot silver sjönk de efterhand i värde.

Ursprungligen var förhållandet mellan riksdaler specie och riksdaler banko ett till ett, men successivt började även bankosedlarna att förlora i värde mot silvermyntet. År 1810 var förhållandet 1 riksdaler specie = 1 3/5 riksdaler banko och 1 riksdaler banko = 1 1/2 riksdaler riksgälds. Fem år senare gick det två riksdaler banko på specien, medan relationen mellan banko och riksgälds fortfarande var densamma.

Skeppsläst

På kvittot kan man vidare läsa: *168 läster à 1 Skill*. Detta var en avgift som betalats baserat på skeppets storlek. Läst eller skeppsläst var ett mått som användes för ett skepps lastförmåga eller dräktighet och som fastställdes 1726 till att vara lika med 18 skeppspund järn, vilket motsvarar 2 448 kg. Ostindiska kompaniets flotta under åren 1731–1813 omfattade 38 skepp där det minsta skeppet, *Westergöthland* med 162 läster hade nästan samma dräktighet som *Libertas*, medan det största nådde 543 läster. Den kända *Ostindiefararen Götheborg*, som så olyckligt förolyckades vid Nya Älvsborg i september 1745 just före sin ankomst till slutdestinationen i Göteborg, hade dräktigheten 340 läster och en besättning på 120 man.

Stockholms Sjömanshus

Längre ner på kvittot läser man: *Stockholms Sjömanshus* och *Enke bevilln*. Vad handlar då detta om?

När jag började titta efter information om Stockholms Sjömanshus hittade jag en mycket intressant och omfattande artikel skriven av Maria Nyman som varit doktorand vid Forskarskolan i Lund. Här fick jag svar på bakgrunden till kvittot och bland annat kan man där läsa följande om sjömanshuset:

Den 30 mars 1748 godkändes det kofferdireglements som handelsmannen, borgmästaren och kommersrådet Thomas Plomgren lagt fram till riksdagen 1747. I reglementet fastställdes vilka regler och förhållanden som skulle råda ombord på de svenska handelsfartygen. Detta i en tid då den svenska handelsflotan var i behov av mer arbetskraft och större kontroll i mönstringen och registreringen av sjömän. Man ville också förbättra villkoren för de anställda inom sjöfarten. I reglementet återfinns också beslutet om att låta upprätta ett sjömanshus för de sjömän som varit i tjänst på svenska kofferdiskepp och som i eller efter tjänsten blivit skadade, sjuka eller försvagade av ålderdom, skulle få ett visst underhåll under resten av sina liv. För att finansiera detta fastslogs det att alla som var anställda ombord på ett skepp och som återkom till Sverige efter utrikes resor skulle betala en viss avgift.

Redan innan hjälpverksamheten startat, uppmärksammades den grupp som snart visade sig vara den mest behövande men som blivit bortglömd i reglementet, nämligen sjömansänkorna. Direktionen för Sjömanshuset skickade ett brev till Kommerskollegiet för att framhålla att missnöje uppkommit då änkorna inte finns omnämnda i reglementet från 1748. Genom ett kungligt brev 1749 fastslogs att även behövande sjömansänkor och barn skulle få hjälp från sjömanshuskassan. Sjömanshusen hade också funktionen att upprätthålla disciplin och fungera som arbetsförmedling.

Som ett tillägg till kvittots förtryck-

ta text står handskrivet: *för 2^{ne} åhrs Enke bevilln. Rdr 2.16*. —. Symbolen före beloppet som kan ses på kvittot står för riksdaler. I många äldre dokument förekommer särskilda tecken och symboler för olika enheter när det gäller mynt, vikt och mått.

Enligt reglementet skulle Sjömanshusen förvaltas av en oavlönad direktion bestående av fem grosshandlare som tillika var skeppsredare och två kofferdikaptener. Direktionen granskade Sjömanshusets räkenskaper och delade ut understöden. Det dagliga arbetet leddes av den avlönade skeppsombudsmannen, eller *Waterschouten*, som skulle ha stor erfarenhet i seglation och vara av svensk härkomst. Han hade hand om sjömännens påmönstring och avmönstring och upprättade sjömansrullor och förmedlade arbete åt sökande. Vid tvister mellan befälhavare och besättningsmedlemmar var det ombudsmannens uppgift att medla.

Sjömanshusen fick inkomster på olika sätt. Vid varje återkomst till svensk hamn från utrikes ort skulle ett fartyg erlägga hyresavgift. Fartygen skulle också vid hemkomsten från utrikes resor erlägga "lästavgift" och en gång per år skulle även kollekten från hela rikets provinser tillfalla Sjömanshuset

Kvittot, undertecknat av Er. Abr. Herbst, är den kvittens på att stadgade medel har betalats in till den av Sjömanshuset administrerade "pensionskassan" baserat på *Libertas* storlek och besättning i samband angöringen av Stockholms hamn sommaren 1811. Dessutom med ett separat tillägg för en tvåårig betalning till sjömansänkornas gratial.

Waterschouten

I *Hof Calender*, som jag nämnde inledningsvis, fann jag i 1811 års utgåva att Er. Abr. Herbst hade tjänsten som "Skepps-Ombudsman" och var en av tio "Directörer vid Sjömans-Huset" med adressen "Gaffelgränden vid Skeppsbron". Förutom de fem grosshandlarna, de två kofferdikaptenerna och skeppsombudsmannen fanns en "Kamererare" och en "Secreterare"

med bland ledamöterna. I 1809 års kalender var tjänsten vakant men året därefter har Eric Abraham Herbst tillsatts som skeppsombudsman, en tjänst som han upprätthöll i 25 år.

Skeppet *Libertas*

Sjömanhusets omfattande arkiv som spänner över mer än tvåhundra års sjöfart finns bevarat i Stockholms Stadsarkiv. Givetvis blev det lockande att försöka hitta mer information om skeppet *Libertas* och dess kapten Carl Schmidt.

När *Libertas* återvände den 2 juli 1811 till Stockholm hade hon varit ute i två år. I slutet av juni hade hon mönstrat en besättning på 16 man och kastat loss med England som destination. I London verkar något hända; i rullan finns noteringar att fem besättningsmän rymt från skeppet och återfärden till Stockholm försejats. Sannolikt var det svårigheten att hyra nya besättningsmedlemmar som var orsaken. Ytterligare noteringar i rullan visar att åtta man av den ursprungliga besättningen mönstrat av i Marstrand den 25 januari 1811. *Libertas* har troligtvis tvingats söka vinterhamn på grund av förseningen och låtit besättningen mönstra av och ta sig hem till sina familjer.

Efter en lång bortavaro återkom *Libertas* till Stockholm och i mönstringsrullan läser jag återigen Erik Abraham Herbsts prydliga handstil: "Ank. från England och Götheborg, afm. d. 2 julii 1811", men då endast med kapten Carl Schmidt, hans styrman och en ung femtonårig lärling kvar från den besättning som mönstrade på två år tidigare. Det är säkert denna seglats under två år som gör att kaptenen betalade "2ne åhrs Enke bevilln." som kvittot anger. Efter knappt två månader i Stockholms hamn kastade hon åter loss den 31/8 med destination Amsterdam. Avmönstringsnoteringen anger att *Libertas* i mitten av juni året därpå återvände till Stockholm, då från Newcastle i England.

Libertas gjorde två resor till Brasilien med Carl Schmidt som kapten, den första från oktober 1821 med återkomst till Stockholm sommaren

Gaffelgränd i september 1957.
I fonden Stockholms Sjömanshus.

FOTO: STOCKHOLMSKÄLLAN.

1825 och den andra från augusti 1827 till oktober 1828. Efter denna resa hittar jag inte längre Carl Schmidt i rullorna, förmodligen var det hans sista resa och en ny kapten tog över skeppet. Under dessa långa resor var *Libertas* registrerat för 152 läster. Fraktkostnaden mellan Rio de Janeiro och Nordsjön uppgick till 210–220 riksdaler specie per läst enligt *Vad kostade det?*

Med insikten från *Libertas* seglingar förstår man vilka problem familjerna ställdes inför då männen låg ute på ibland i flera år långa seglats.

Maria Nyman skriver vidare i sin artikel att kvinnor på grund av sitt kön var utestängda från många arbeten. De näringar som gav burskap, det vill säga föll under ett skrå, var i stort stängda för kvinnor. Det var endast män som ägde tillträde till dessa mer lönsamma borgerliga näringar. Den stora massan kvinnor arbetade inom tjänstesektorn som till exempel pigor eller tvätterskor. Kvinnor var heller inte myndiga och kunde sålunda inte förvalta någon egendom.

Löner och löneutveckling

I *Libertas* mönstringsrullor finns uppgifter på besättningsmedlemmarnas löner, förutom kaptenens. Styrmannen var den högst betalde i besättningen med timmermannen strax under. Matrosernas löner varierade och ibland hade skeppet med sig en jungman eller en lärling som var de lägst betalda. Under seglatsen 1809–1811 hade styrmannen 15 riksdaler

specie per månad, matroserna 7–10 per månad beroende på erfarenhet, medan kocken uppbar en månadslön på 7 riksdaler specie. Den unge lärlingen fick 4 riksdaler specie.

Vid seglatsen 1811–1812 ser man en kraftig ökning av månadslönerna, kanske var det ett missnöje med låga löner som orsakade "rymningarna" i London vid föregående seglats. Nu betalades styrmannen 18 riksdaler specie, matroserna 10–15 och kocken 10 riksdaler specie (som för övrigt hette B. Gunnarsson!). Ytterligare ökning skedde vid seglatsen 1812–1813 då månadslönerna steg till 20, 10–15 respektive 12 riksdaler specie för de olika befattningarna, en nivå som kom att bestå under många år.

Slutord

Sveriges första sjömanshus uppfördes vid Gaffelgränd 1 i Stockholm 1748 och följdes snart av flera, som mest i 47 städer. Stockholms Sjömanshus upphörde som självständig institution den 1 juli 1961 men fanns kvar till 1969. Mönstringsrullorna på 1810-talet omfattar 400–600 skepp per år, så arbetet vid Sjömanshuset måste ha varit intensivt! Stiftelsen Sveriges Sjömanshus utdelar än i dag gratial som ekonomisk förstärkning till sjömän.

Referenser

Den Svenska Mynthistorien. Frihetstiden och den gustavianska perioden 1719–1818. Stockholm 2007.

Lagerqvist L. O.: *Vad kostade det?* Historiska media. Lund 2011.

Nyman M.: *Stockholms Sjömanshus och sjömansånkor som dess understödstagare, 1750–1800.* www.sjohistoriskasamfundet.se/fn_split/fn58_a02.pdf

www.riksgalden.se/sv/omriksgalden/OmRiksgalden/Historia

www.ostindiskakompaniet.se/skeppslista
http://ostindiska.nordiskamuseet.se/system/ordlista.html

http://historiesajten.se

http://webbutik.riksarkivet.se/shop/25093/art53/20255453-0e2c95-ula_sjomanshus.pdf

www.sjomanshus.se

sv.wikipedia. Kofferdi

Stockholms Stadsarkiv–Stockholms Sjömanshus, Serie: Mönstringsrullor, utmönstringsböcker D1a, volymerna 51–84, 1797–1830.

SVANTE NILSSONS ÖRTUGAR

Av Kjell Holmberg

Svantes Västeråsörtug – LL 1 Kort forskningshistorik

Redan i den första upplagan (1691) av *Thesaurus Nummorum* avbildar Elias Brenner ett mynt som hör till den svenska numismatikens verkliga rariteter; en Västeråsörtug med Natt och Dag-vapnet. Fig. 1. Brenner attribuerar detta mynt till riksföreståndaren Svante Nilsson som regerade 1504–1512.

Efter Brenners död 1717 såldes hans samling år 1721 till den engelske samlaren Walter Grainger. Denne avled 1729 och samlingen ärvdes av hans son Thomas Grainger. Senare övergick den till en rysk samlare, Demidov. Samlingen fördes till Ryssland och dess vidare öden var länge okända.

Numera vet vi att Brenners samling sedermera hamnade i Pushkinmuseet i Moskva där (delar av) samlingen fortfarande finns bevarad. Detta kunde konstateras 2002 vid ett besök i Pushkinmuseet av Julius Hagander, Lars O. Lagerqvist och Ian Wiséhn. Samlingen är dock inte intakt – ett antal mynt som uppgavs komma ur Brenners myntsamling dök i mitten av 1890-talet upp på auktion i Tyskland och kom att införlivas ibland annat J. F. H. Oldenburgs samling.

Svante Nilssons örtug omnämns efter Brenners död i den förteckning över Graingers samling som 1728 publicerades av Nils Keder. Även i Carl Reinhold Berchs *Beskrifning öfver Svenska mynt och kongl. Skådepenningar* (1773, 1787) finns myntet med. Berch skriver om myntet att det ”räknas ibland de rara”, vilket ju är helt korrekt!

När Hans Hildebrand i sin monumental *Sveriges Medeltid* (1887) äg-

1. Brenners egen illustration av Svantes örtug. Här återgiven på plansch VIII i andra upplagan 1731.

Samma plansch återfinns även i första upplagan, men då numrerad VI.

REPROFOTO: FÖRFATTAREN.

nade ett helt kapitel åt den medeltida myntningen, skriver han att Svante endast slog halvörtugar. I en fotnot utvecklar han argumentet: ”Brenner berömmar sig i sin *Thesaurus nummorum* öfver att ega en hr Svantes helörtug från Västerås – det enda kända exemplaret –, hvilket han ock afbildat pl. VIII, fig. 4. Detta mynt har sedermera öfvergått till k. Myntkabinettet, men det är uppenbarligen falskt ...”.

2. De nu kända exemplaren av Svante Nilssons örtug LL 1. Till vänster ex KMK (1,26 g), till höger ex UUMK (1,52 g). Åtsidorna på mynten är stampidentiska; fränsidan på myntet till vänster slagen med stamp 544 01, medan fränsidan på myntet till höger är slagen med en annan fränsidestamp – 544 04.

Mer eller mindre bra kopior av det mynt som Brenner avbildat producerades troligen redan på 1700-talet och det torde vara en sådan som KMK förvärvat i tron att det var Brenners exemplar. Då detta visat sig vara falskt har Hildebrand därmed dragit slutsatsen att alla exemplar av Svantes örtug var falska eller fantasmymnt.

Nästa numismatiker som behandlat Svantes myntning mera i detalj är Bengt Thordeman, som i kapitlet om Sveriges medeltidsmynt i *Nordisk Kultur* XXIX (1936) ansluter sig till Hildebrands åsikt att Svante endast lät prägla halvörtugar.

När Lars O. Lagerqvist 1961 publicerade sin licentiatavhandling så hade ett definitivt äkta exemplar hittats i Uppsala Universitets Myntkabinettets samlingar. Dessutom hade en västsvensk privatsamlare, G. Hammarlund, på KMK uppvisat ytterligare ett äkta exemplar. Hammarlund hade tidigare inköpt sitt exemplar av mynthandlaren Harry Glück, som inte noterat förekomsten av Natt och Dag-vapnet på myntet. Dessa två exemplar var 1970 de enda kända äkta exemplaren. Hammarlunds exemplar bjöds 1989 ut till försäljning av sonen K. G. Hammarlund, Stockholm, och förvärvades då till Kungl. Myntkabinettet (inv.nr 101 704).

De två exemplar av Svantes örtugar som var kända 1970 är båda slagna med samma åtsidestamp men med två olika fränsidestampar. Fig. 2. I den stora bearbetningen av Västeråsskatten från 1972, med drygt 16 000 hel- och halvörtugar, finns ett par tusen till synes helt nypräglade örtugar, alla stampkopplade till varandra i en liten stampkedja, och slagna med nyttjande av endast tre åtsidestampar och

3. Stampkopplingar via fränsidestamparna på Svantes örtugar (mynt nr 3 och 4) med anonyma örtugar (mynt nr 1, 2 och 5) i Västeråsskattens *kedja 1*. Stampidentiska åt- och fränsidor markerade med en liten rektangel. De tre mynten till vänster är slagna med fränsidestamp 544 01, de två återstående med fränsidestamp 544 04. Åtsidornas stampnummer enligt Malmer & Hammarberg 1985.

FOTO NR 3:1, 2 OCH 5: FÖRFATTAREN.

åtta fränsidestampar. Via en av fränsidestamparna, 54401, kopplade denna kedja sedan mot en Västeråsörtug slagen av kung Hans (1497–1501). Malmer & Hammarberg (1985), som daterar örtugarna i Västeråsskatten till Sten Sture den yngre, kommenterar att de kända Svante-örtugarnas fränsidor är av samma typ och variant ("variety no. 544") som några av de i Västeråsfyndet, men noterar anmärkningsvärt nog inte att båda faktiskt är slagna med samma stampar som förekommer i Västeråsfyndet (54401 och 54404) och därmed ingår i samma stampkedja!

Kenneth Jonsson har i en artikel år 2003 berört frågan om varifrån Brenners exemplar kan tänkas komma. Troligen kan det spåras till ett fynd från före 1692. Ett stort myntfynd från Kråkvilan i Stockholm, omnämns första gången i andra utgåvan av *Thesaurus* (1731). Det innehöll mynt från Erik av Pommern fram till och med Sten Sture den yngre. I den skatten ingick ett exemplar av Svante Nilssons örtug. Brenner avbildar dock sitt exemplar redan i första utgåvan av *Thesaurus*, så det måste komma från ett äldre och för oss numera okänt fynd. Exemplaret i Kråkvilanfyndet

skulle därmed kunna vara identiskt med antingen UUMK:s exemplar eller KMK:s exemplar. Kråkvilanfyndet kan dateras till före 1701 (då tilläggsplanscher med många nya mynttyper graverades) och 1692–1693 (då första utgåvan av *Thesaurus* utgavs).

Man kan naturligtvis inte alls utesluta att ytterligare något exemplar av Svantes örtug skulle kunna existera i någon privatsamling eller i något bristfälligt genomgången myntfynd i något museum.

Datering av örtugarna i Malmers & Hammarbergs *kedja 1*

Som nämnts ovan så fanns det i Västeråsskatten från 1972 en grupp örtugar – *kedja 1* – som via fränsidan är stampkopplade med Svantes örtugar i KMK och UUMK. *Fig. 3*. När är då örtugarna i Malmers & Hammarbergs *kedja 1* slagna?

Stampkopplingarna mellan mynten i Västeråsskatten och såväl Svantes örtugar som kung Hans örtugar gör att örtugarna i Västeråsskatten omöjligt kan dateras till Sten Sture den yngre som Malmer & Hammarberg föreslår. Vi vet nämligen av ett samtida brev från Arvid Siggesson till Svante Nilsson, daterat 27 april 1511, att myntverket i Västerås helt förstörts i en brand och att "the tools have been destroyed by a fire" (Malmer & Ham-

4. Förstoring av en del av bottenytan på dels en Västeråsörtug från Hans, dels en anonym örtug ur Västeråsskatten – båda slagna med stamp 544 01.

Man ser tydligt hur stampen, när den använts för den senare, är kraftigt rostangripen och därmed kan man bevisa att den är slagen senare än Hans-örtugen.

De gradvis ökande rostangreppen kan följas på hela bottenytan, men endast en del av denna visas som förstoring här.

5. Örtugar från Hans (1497–1501), Sten Sture den äldre (1501–1503), och Svante Nilsson (1504–1512), alla slagna med samma frånsidestamp, 544 01. Ordnade kronologiskt efter gradvis ökande rostangrepp på frånsidans stamp.

marberg 1985 sid. 65). Detta hade även noterats av Lagerqvist redan 1961, not 105, sid. 59: ”myntet var uppbränt, så även redskapen”.

Myntningen i Västerås upphörde alltså efter branden, eftersom alla myntmästarens redskap (stampar) förstörts då. Därmed blir det också uppenbart att alla mynt som är slagna med stampar som bevisligen används före 1511 av Svante, Hans eller Sten Sture den äldre omöjliga kan vara slagna efter april 1511. Detta ger en absolut senaste datering av mynten i Malmers *kedja 1* till före 27 april 1511.

Den fråga som återstår att besvara är om de anonyma mynten i *kedja 1* skall dateras till Svante eller om de möjliga är äldre, till exempel slagna av Sten Sture den äldre? Med hjälp av gradvis förvärrade stampsador

och rostangrepp på minst två av frånsidestamparna är det möjligt att bevisa att mynten i Västeråsskatten är slagna efter kung Hans och även efter Sten Sture den äldres myntning 1501–1503. *Fig. 4.* (Rostangrepp är, tillsammans med andra irreversibla stampförändringar*, ett utmärkt stöd när det gäller att fastställa en relativ kronologi mellan två mynt som har en av stamparna gemensam.)

I *Fig. 5* kan vi följa ett gradvis förvärrat rostangrepp på frånsidan av mynt slagna med stamp 54401, dels av Hans, dels anonymt av Sten Sture den äldre 1501–1503, dels av Svante Nilsson både med Natt och Dag-vapnet och anonymt.

I *Fig. 6* kan vi notera att en stampskada på klöverbladet på frånsidestamp 54404 kan noteras på såväl Svantes örtug med Natt och Dag-vapnet som på en anonym örtug i Västeråsskatten slagen med samma frånsida. Dessutom finns en anonym örtug som saknar denna skada, vilken har samma åtsidestamp som den anonyma örtugen 1501–1503 avbildad som mynt nr 2 i *Fig. 5.* (Notera den lilla ringen som bryter den inre cirkeln precis ovanför trekronors-skölden på åtsidan. Det är ännu inte klarlagt om denna kan anses vara ett absolut kriterium för de fåtal anonyma SCS-örtugar som skall dateras till 1501–1503. Fortsatt forskning av Jonas Rundberg kan möjligen komma att bekräfta att så är fallet.)

Sammantaget ger ovanstående analys till resultat att det inte längre kan råda något tvivel om att alla ör-

tugarna i stampkedja *I* i Västeråsskatten skall dateras till Svante och att de präglats någon gång under perioden januari 1504 – april 1511.

Det bör påpekas att Malmers & Hammarbergs *kedja 1* faktiskt innehåller betydligt fler frånsidestampar än de åtta som förekom i Västeråsskatten och som registrerades av Malmer & Hammarberg. Bland frånsidestamparna finns ett flertal som kopplar med åtsidor som bevisligen är äldre än 1504 – utöver den av Malmer & Hammarberg noterade kopplingen med Hans och ovan nämnda kopplingar med Svante Nilssons örtug LL 1. Denna stampkedja kommer i sin helhet att publiceras av Jonas Rundberg i nästa volym av *Den svenska örtugsmyntningen*.

Det är också värt att notera att de fyra åtsidestamparna förefaller vara helt fria från skador och rostangrepp. Detta i skarp kontrast till flera av frånsidestamparna i *kedja 1*, av vilka flera har rostangrepp eller skador som visar att de nyttjats under en längre tid. Det förefaller alltså som att man för Svantes örtugsmyntning tillverkat nya åtsidestampar och sedan använt dessa tillsammans med redan existerande äldre frånsidestampar. Möjligen är även någon eller några frånsidestampar nytillverkade.

Man kan hur som helst konstatera att Svante Nilssons Västeråsörtugar entydigt kan identifieras som mynt som slagits med just dessa fyra åtsidor (*LL 1; 04701; 05101; 05701*) – oavsett vilken frånsidestamp som använts.

Myntstampar tillverkades under medeltiden (och faktiskt än i dag) av järn. Järn är en oädel metall som, om den inte legeras med andra metaller som till exempel nickel och krom, lätt angrips av vatten och fukt och rostar. När järnet rostar omvandlas en del av metallen på stampens yta till järnoxid och järnhydroxid – rost. Det uppstår då små fördjupningar och ojämnheter i metallen. När stampen sedan används till myntprägling ger dessa skador på stampen upphov till upphöjda ojämnheter på myntet – ytan blir ”knottrig”.

6. Tre örtugar slagna med samma fränsidestamp, 544 04.

Notera stampskadorna på det översta klöverbladet på fränsidestampen, vilket är oskadat på mynt nr 1 (som kan dateras till 1501–1503 då det är slaget med samma åtsidestamp som mynt nr 2 i Fig. 5). Skadorna på mynt nr 2 och 3 visar att de är slagna efter mynt nr 1.

FOTO NR 6:1 OCH 3: FÖRFATTAREN.

Tack

Till sist vill jag rikta ett stort tack till Jonas Rundberg för många och intressanta diskussioner om Sturetidens örtugsmynt i allmänhet och Svantes örtugar i synnerhet. Jonas har också välvilligt ställt sina fotografier av sturetida örtugar samt delar av resultaten i hans pågående forskningsprojekt till mitt förfogande.

Not

* Med irreversibel stampförändring avses här en fysisk/mekanisk ändring av en stamp, som inte kan göras ogjord. Exempel på sådana är omgravering, rostangrepp, stampsprickor och andra stampskadorna.

FOTO OM EJ ANNAT ANGES: JONAS RUNDBERG.

Litteratur

Berch, C. R.: *Beskrifning öfver Swenska Mynt och kongl. Skåde-Penningar ...* 1773 och 1787.

Brenner, E.: *Thesaurus Nummorum Sueo-Gothicorum*. Första upplagan 1692–1693; andra upplagan (postumt utgiven av Nils Keder) 1731.

Hagander, J., Lagerqvist, L. O. & Wiséhn, I.: Elias Brenners myntsamling finns i Moskva. *SNT* 2002: 8, sid. 172–177.

Hildebrand, H.: *Sveriges mynt under medeltiden*. Särtryck 1887 ur *Sveriges*

Medeltid. Även utgiven som faksimil av L.-I. Jönsson och B. Saxin 1969.

Holmberg, K.: Från kung Hans till Sten Sture den yngre – örtugsmyntningen 1497–1520. *SNT* 2017:2 sid. 39–41.

Jonsson, K.: Kråkvilan – en skatt med rara mynt från Sturetiden. *Myntstudier* 2003:1 sid. 9–12.

Keder, N.: *Catalogus Nummorum Sueo-Gothicorum Usualium ac Memorialium Veterum Recentiumque, in Museo Graingeriano ...* 1728.

Lagerqvist, L. O.: *Studier i äldre nordisk mynthistoria*. Licentiatavhandling 19 april 1961 vid Stockholms Universitet.

LL = Lagerqvist, L. O.: *Svenska Mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. 1970.

Lagerqvist, L. O.: Svante Nilssons örtug. *Opus Mixtum, Studia Numismatica Upsaliensia*, vol. 4. 2009.

Malmer, B. & Hammarberg, I.: The 1972 Västerås hoard and the monetary history of Sweden 1470–1520. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1982. 1985.

Thordeman, B.: Sveriges Medeltidsmynt. I *Nordisk Kultur* XXIX. 1936.

Rasmusson, N. L.: *Sturetidens svenska myntförhållanden*. 1970.

Rundberg, J. & Holmberg, K.: Svenska vikingatida och medeltida mynt präglade på fastlandet. *Studia Numismatica Upsaliensia*, vol. 3. 2008.

NUMISMATISKA FÖRENINGAR & MYNTKLUBBAR I SNF

Alingsås Numismatiska Förening
Roslagsgatan 27
441 57 Alingsås

Falu-Borlänge Myntklubb
www.fb-myntklubb.se

Göteborgs Numismatiska Förening
www.gnfinfo.se

Halmstads Myntklubb
Öringe 111
312 91 Halmstad

Kalmar Myntklubb
www.kalmarmyntklubb.se

Katrineholm Flen Vingåker Myntklubb
www.kfvmynt.se

Myntklubben Skilling Banco
www.mksb.se

Myntsamlarklubben Goten
myntsamlarklubbengoten.com

Nola Myntklubb, Örnköldsvik
www.infoom.se/nolamyntklubb

Norrköpings Myntklubb
www.norrkopingsmyntklubb.se

Numismatiska klubben i Uppsala
www.nku.nu

Samlarföreningen Klave
Oskarsgatan 12
331 41 Värnamo

Samlarklubben Numis
www.numisskelleftea.se

Sigtuna Myntklubb
www.sigtunamyntklubb.se

Stockholms Myntklubb
www.stockholmsmyntklubb.se

Strängnäs Myntklubb
strangnasmyntklubb.wordpress.com

Svenska Pollett föreningen
www.pollett.se

Södra Dalarnas Myntklubb
medlem.spray.se/sdmyntklubb

Vetlanda Numismatiska Förening
Ölandsgatan 7
574 37 Vetlanda

Villstadortens Myntklubb
Hedvägen 4
314 33 Hyltebruk

Westerbergslagens Myntklubb
Flatenbergsvägen 4
777 34 Smedjebacken

Ändringar och tillägg?
Kontakta: info@numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet flyttar till Narvavägen

Kungl. Myntkabinettet – Sveriges ekonomiska museum (KMK) ska efter drygt tjugio år på Slottsbacken flytta till samma lokaler som Historiska museet (SHM) på Narvavägen. Känsloerna som detta beslut har väckt är förståelse och positiv nyfikenhet men också oro och ifrågasättande.

I marsnumret av SNT (2017:2) skrev fem personer – som på olika sätt är eller har varit nära KMK:s verksamhet – debattartikeln *Rädda Kungl. Myntkabinettet kvar på Slottsbacken*. Där uttrycker författarna en stark oro för vad denna flytt kan tänkas innebära för KMK och för skattebetalarna. Jag hoppas här kunna svara på några frågor samt reda ut några missförstånd.

Bakgrund och beslut

I mars 2015 sade fastighetsägaren upp det befintliga hyresavtalet för fastigheten på Slottsbacken 6. Avtalet sades upp för villkorsändring och fastighetsägarens uttalade mål var att marknadsanpassa hyran. Det var alltså inte KMK som sade upp avtalet. För att utreda konsekvenser av den aviserade höjda hyran beslutades att teckna ett treårigt hyreskontrakt.

Lokalkostnaderna slukar efter höjningen nästan hälften av KMK:s årliga anslag. Fastighetsägaren – som vi har ett mycket gott samarbete med – är en kommersiell, vinstdrivande aktör. Beslutet att lämna lokalerna på Slottsbacken togs i oktober 2016. Det föregicks av diskussioner, information till facken och genomgång av olika kalkyler.

Sponsorer och investeringar

När museet flyttade till Slottsbacken på 1990-talet lyckades man etablera ett antal generösa sponsorsamarbeten. En del av bidragen var avsedda för investeringar och andra för att klara den dagliga driften under de första åren.

Riksbanken stod för de största enskilda bidragen, 20 miljoner kronor 1991 och sedan ett tillskott på 10 miljoner kronor 1998, då KMK bad om ytterligare bidrag eftersom uppbyggnaden av museet överskridit budgeten.

I förslaget till beslut, som lämnades till riksbanksfullmäktige (Förslag PM 1998-03-24), där Riksbanken motiverar sina överväganden att ytterligare bidra till KMK:s uppbyggnad, kan man bland annat läsa att: *”... På kostnadssidan görs bedömningen att alla ansträngningar bör vidtas för att minska lokalkostnaderna”*.

I förslaget påpekas också att: *”... i den presenterade budgeten finns inget utrymme för nya investeringar i t ex utställningar, vilket torde vara nödvändigt för att upprätthålla och öka museets attraktionskraft”*.

Det var alltså väl känt redan vid start att det skulle bli svårt att finansiera driften av museet på Slottsbacken. Bland annat gick Sparbanken in med 5 miljoner kronor att användas för driften i tre år. Likaså stöttade Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond driften i tre år med ett bidrag på 2 miljoner kronor.

Investeringarna som gjordes var av hög kvalitet, inredning och material valdes med omsorg. Duktiga medarbetare har förvaltat miljöerna väl. Tack vare detta har utställningarna och de tekniska installationerna i stort sett hållit så pass länge som fram till i dag.

Nu efter mer än tjugio års drift behöver nya investeringar göras – säkerhetsinstallationer, klimatanläggning, utställningar, belysning och mycket annat måste bytas ut. Det är oundvikligt och precis som författarna till uppropet skriver kan vi inte återigen förvänta oss samma stora ekonomiska bidrag utifrån, som vid museets öppnande. Vi behöver alltså göra stora kostsamma investeringar, nu när vi dessutom ska klara den höjda hyran. Det är en kalkyl som inte går ihop.

Ett av våra huvuduppdrag är att förvalta samlingarna för kommande generationer. Om inte klimatanläggning, utställningar och teknikinstitutioner åtgärdas, uppfyller vi inte vårt uppdrag gentemot skattebetalarna.

Författarna till debattartikeln föreslår att en sänkning av kostnaderna kan göras genom att minska lokalytan på Slottsbacken. Det förslaget har vi själva diskuterat inför hyresförhandlingarna. Vi gjorde dock den bedömningen att det inte skulle innebära någon större ekonomisk lättnad genom att avstå från översta våningsplanet. Det skulle i stället medföra stora, kostsamma förändringar på övriga våningsplan för att upplåta ny plats för till exempel fotoateljé, konserveringsateljé och förrådsytor.

Planer och budget

Det finns självklart både planer och budget för KMK:s flytt till SHM. Det senaste beslutet som togs gäller lokaler för KMK:s publika arbete. I samma lokaler som SHM på Narvavägen kommer KMK att få utmärkta, lättillgängliga utställningslokaler i direkt anslutning till entré och restaurang. I beslutet om de publika ytorna (dnr 110-2017-68) står också att vid alla stora utställningsprojekt som planeras, både i SHM:s och KMK:s regi, ska alla myndighetens samlingsområden beaktas. De numismatiska samlingarna kommer alltså att kunna presenteras i både KMK:s nya, egna utställningar men också i gemensamma utställningar med SHM.

Lösningen att samlokaliseras med SHM ser vi som en möjlighet för framtiden att nå en större publik för vår viktiga verksamhet.

Planerna för de nya säkerhetsvalven kommer inte att presenteras för andra än för de personer som ska arbeta med samlingarna. Det har helt och hållet med föremålets säkerhet att göra. Våra sedlar, mynt och medaljer och andra numismatiska föremål kommer att förvaras i valv med samma tillgänglighet för antikvarier

och forskare som i dag.

Arbetslokalerna för samtliga medarbetare som får sin arbetsplats på Narvavägen ska renoveras och byggas om med start i år.

Hyreskostnaden för KMK när alla ombyggnationer på Narvavägen är klara blir väsentligt lägre än i dag på Slottsbacken. En uppskattning är att de lokalrelaterade kostnaderna kommer att motsvara ungefär 25–30 % av dagens kostnader.

Slutligen: Det är av hänsyn till vår verksamhet och med respekt för skattebetalarnas pengar som KMK flyttar. Det är inte försvarbart att verka i en så dyr, kommersiell lokal att vi inte kan utveckla verksamheten eller uppfylla vårt uppdrag.

Vi flyttar från Slottsbacken för att frigöra resurser från fasta kostnader till att stärka och utveckla verksamheten.

Eva Ramberg
Museichef
Kungl. Myntkabinettet

MYNTMÄSSA I NORRKÖPING

LÖRDAG 9 SEPTEMBER 2017

kl. 10:00 – 15:00

STALLET

Slottsgatan 130

Mynt, Frimärken, Vykort, Antik

Ca 20 mynthandlare/utställare

ABAXA.se Mynttillbehör

Försäljning – Värdering

Arrangör:

Norrköpings Myntklubb

<http://norrkopingsmyntklubb.se>
info@norrkopingsmyntklubb.se

Michael Märcher: Kilder til numismatik og pengehistorie. III. Embedsbreve till Møntmesteren på Kongsberg 1787–1796. Illustrerad. 128 sidor. Utgiven av Numismatik & Pengehistorie 2017. numismatikogpengehistorie@hotmail.com ISBN 978-87-999610-0-9.

DEN FÖRVÄNTADE FORTSÄTTNINGEN på *Embedsbreve till møntmesteren på Kongsberg* av Michael Märcher har nu utkommit. Denna gång en fristående bok, inte i Norsk Numismatisk Tidsskrift som de första två delarna vilka handlade om åren 1773–1786. Se min recension i SNT 2016:7 sid. 171.

Omslaget pryds av Christian VII:s speciedaler 1792 präglad i Kongsberg under den tidsperiod som den sista delen i serien behandlar. Jag associerar förstas genast till vår egen Gustav III och hans porträtt på motsvarande mynt (och till årtalet för hans död). Initialerna SI står för medaljkonstnären Salomon Aron Jacobsen. Myntmästare i Kongsberg är Henrik Jacob Arnold Branth, H.I.A.B. på fransidan, som också är en av huvudpersonerna i boken. Det är ämbetskorrespondensen till honom som boken grundar sig på.

Myntverket i Kongsberg försåg hela Danmark-Norge med mynt. Under myntmästare Branth's ledning präglades där mer än en miljon speciemynt och betydligt fler än 50 miljoner skilmynt.

Det första i boken publicerade ämbetsbrevet skrevs av myntdirektören i Köpenhamn, Hans Schierven Knoph, till Branth den 2/2 1787. Det sista, är daterat 31/12 1796 och nådde honom väl inte förrän en bit in på 1797. Det skrevs av Caspar Henrik Lyng som var myntmästare i Köpenhamn 1784–1797 och tillika myntdirektör efter Knoph's död 1788.

I början av januari 1788 skriver Knoph's son till myntmästare Branth att hans fars hälsa är så svag att han inte längre kan sköta sitt ämbete. Där- för har myntmästaren Lyng övertagit

hans sysslor. Inte många brev blev därefter skrivna förrän Finansskattedirektionen den 14/3 1788 meddelade att Knoph var död och att Lyng utsetts till myntdirektör. Och från Lyng kommer sedan breven med en viss regelbundenhet.

Exempel på intressanta detaljupplysningar man kan finna bland breven är de angående omslagets riksdalermynt och dess gravör i brev från Lyng den 27/10 1792. Där står att Jacobsen anlitas att förfärdiga sex par speciestampar. Dessutom erinras att det alltid ska finnas ett förråd av tolv par färdiga stampar av vardera myntsort för att kunna sätta igång myntning så snart en sådan anbefalles. Den 9/2 1793 får vi också veta att nämnda stampar fått ett gott omdöme av Kongel: Finance-Collegii.

Enligt Svein H. Gullbekk, som skrivit inledningen, kan vi förvänta oss en fjärde del i serien *Kilder til numismatik og pengehistorie*, då i så fall om perioden 1746–1761. Slutligen vill jag citera Gullbekk's rader om värdet av att studera, ange och utge källor: "Å utgi kildeutgaver hører til grunnforskningens domene. Det er grunnforskning som driver fag og forskning fremover. Det er imidlertid en forskningsgren som i dagens forskningspolitiske klima ikke alltid blir høyt verdsatt."

MGL

FOTO: KARI JOHANSSON. FÖRMINSKAD.

Sliten egyptisk sedel

Fråga: Har denna gamla sedel efter min far från 1950-talet. Skall jag gömma den för skojs skull eller är det bara att hiva den? Är bara lite nyfiken, därför besvärar jag er!

Kari Johansson,
Mölnådal

Svar: Sedeln är i valören 25 piaster och gavs ut 1952–1957. På ena sidan ses Tutankhamun och på baksidan visas en moské. En sån här vill man väl gärna spara oavsett ekonomiskt värde, eller? Ännu var den ju inte ens lappad och lagad som forna tiders svenska sedlar. *Red.*

MYNTMÄSSA

Olofströms Folkets Hus, Östra Storgatan 24

Lördag 15 juli kl. 10–15. Fri entré!

Info: Reidar Andersson, tfn: 073–687 50 36
reidar.olofstrom@gmail.com

Strandbergs Mynthandel & Aktiesamlaren AB

Värderar, köper och säljer mynt, ordnar, medaljer, aktiebrev, sedlar, äldre handlingar m.m.

www.strandbergs-mynt.se

Hantverkargatan 36
112 21 Stockholm
Tel. 08 – 611 01 10

Lunds Mynthandel

Köper och Säljer
Byter och Värderar

Mynt och Sedlar
Tillbehör och Litteratur

Lagerlista finns på
www.lundsmynthandel.se

Klostergatan 5, 222 22 Lund
tel. 046 - 14 43 69
butik@lundsmynthandel.se

Gamla aflysta silver- och kopparmynt,

berättar en korrespondent från Konga, Småland, har man börjat utsläppa i rörelsen. Det är icke otroligt, att under penningbristen en och annan person i sina gömmor letar upp dylika slantar, som icke hafva mer än sitt metallvärde, samt sedan icke gör sig samvete af att begagna dem som gångbart mynt.

Med någon liten uppmärksamhet bör dock hvar och en kunna skydda sig mot det föräldrade och värdelösa myntet.

Tidningsnotis i Wedbergs
klippsamling 1887 s. 40

Inte ens metallvärdet

Vi har sedan förra året nya växelmynt med sol-, vind- och vattentema. De är valörerna 1, 2 och 5 kronor i kopparpläterat stål respektive med en legering av koppar, aluminium, zink och tenn (den senare som i den fortsatt gällande 10-kronan).

De gamla mynten är ännu inte helt värdelösa utan går fortfarande att använda i handeln, till den 30 juni 2017. Det gäller att göra sig av med alla småslantar som samlats i kaffeburkarna därhemma. Hur nu det ska gå till, när vare sig banker eller butiker verkar vara pigga på att ta emot dem. Och mynten har ju inte ens något metallvärde längre.

Annat var det förr. År 1887 uppmärksammades allmänheten på att inte ta emot "föräldrade och värdelösa" mynt. Kopparmynten präglade före 1855 års myntordning hade upphört att gälla som lagligt betalningsmedel 1876. Drygt tio år senare rådde brist på skiljemynt. Året 1887, när notisen om Gamla aflysta silver- och kopparmynt skrevs, hade visserligen mer än 1,5 miljoner 10-öringar präglats, men till exempel inte mer än 58 000 enkronor. Året dessförinnan inga silvermynt alls. De enda bronsmynt som utgavs detta år var 250 000 femöringar.

MGL

AUKTIONER & MÄSSOR

- 6/5 Myntauktion, Myntkompaniet, Stockholm
6/5 Historiska Värdepapper, SFHV 75, Stockholm
20/5 Myntauktion, Frimärkshuset, Stockholm
20/5 MISAB 23, Älmhult
15/7 Myntmässa, Olofström
9/9 Myntmässa, Norrköping
23-24/9 MISAB 24, Stockholm

VÄLKOMNA TILL SFHV:s AUKTION nr 75 LÖRDAG 6 MAJ kl. 11.00

Med visning från kl 10.00
Auktionen hålls på
Sheraton Stockholm Hotel
Tegelbacken 6, Stockholm, Mälarsalong D
Kontaktperson Bo Niklasson, 016 13 48 84
bo.niklasson@eskilstunamagasinet.se

Myntauktion

20 maj 2017

2 kronor 1878 med OCH.
Kabinettexemplar med spegelglans

Frimärkshuset
Skandinavisk Filateli AB
Humlegårdsgatan 13, 114 46 STOCKHOLM

08-661 74 50
info@frimarkshuset.se
www.frimarkshuset.se

Skarabé
Mynt & Guld AB
köper och säljer
MYNT, SEDLAR
och MEDALJER
Föremål från antiken

Västra Hamngatan 6
411 17 Göteborg
Tel. 031 - 135 088
skarabe@telia.com - www.skarabe.eu
Öppet: Vardagar 10 - 18

hastur.fi

- polletter
- rederimärken
- medaljer
- knappar
- exonumia

hastur.fi

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel. 08 - 411 08 07

Öppet: måndag - torsdag 11-13

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt Sedlar Medaljer
Ordnar Nålmärken

Öppettider:
Vardagar 10.00 - 18.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08 - 411 50 81
Fax. 08 - 411 52 23

ULF NORDLIND MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46
Box 5132 • 102 43 Stockholm
Tel. 08 - 662 62 61
Fax 08 - 661 62 13

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR
MEDALJER • ORDNRAR

Lagerlista över svenska personmedaljer
och numismatisk litteratur

www.nordlindsmynt.se

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av för närvarande 21 mynthandlare i flera olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

BESO UR & ANTIK AB

Bertil Svensson
Västra Hamngatan 6
411 17 Göteborg
Tel. 031 - 13 94 84
besour@telia.com
www.besour.se

COLLECTIA AB

Box 43
310 20 Knäred
Tel. 0430 - 507 43 (mån - tors 13 - 15)
info@collectia.se
www.collectia.se
Kontaktperson: Jimmy Häggqvist

HAMRIN & SVAHN MYNT AB

Sjöberg 1
147 91 Grödinge
Tel. 08 - 732 66 86, 070 - 212 64 55
christian.hamrin@telia.com

KARLSKRONA MYNTHANDEL AB

Hantverkaregatan 11
371 35 Karlskrona
Tel. 0455 - 813 73
lennart@mynt.nu
www.mynt.nu

RUNE LARSSON MYNTHANDEL

Stora Brogatan 14 / Box 98
503 06 Borås
Tel. 033 - 41 03 15

LUNDS MYNTHANDEL

Klostergatan 5
222 22 Lund
Tel. / fax 046 - 14 43 69
butiken@lundsmynthandel.se

J. MELIN MYNT

Koltrastvägen 23
373 32 Nätraby
Tel. 0455 - 155 99
melinmynt@hotmail.com

HB MYNTINVEST CORONA

Ö. Storgatan 20
611 34 Nyköping
Tel. 0155 - 28 63 25
corona-coin@swipnet.se
www.coronamynt.se

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96 / Box 19 507
102 43 Stockholm
Tel. / fax 08 - 673 34 23

ULF NORDLIND MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46 / Box 5132
102 43 Stockholm
Tel. 08 - 662 62 61, fax 08 - 661 62 13
info@nordlindsmynt.se
www.nordlindsmynt.se

NILSSONS MYNTHANDEL

Box 12
896 21 Husum
Tel. 076 - 113 22 07
nilssonsmynthandel@hotmail.com

NUMIKON

Stefan Jonasson / Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3
411 39 Göteborg
Tel. 031 - 20 81 11
numikon@comhem.se

PECUNIA MM HB

Östra Mårtensgatan 19
223 61 Lund
Tel. / fax 046 - 25 21 19
mattsson.g@telia.com

J. PEDERSEN MYNTHANDEL

Norra Strandgatan 30 / Box 1320
251 13 Helsingborg
Tel. / fax 042 - 12 25 28
petersen.mynt@telia.com
www.jpetersen.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Regeringsgatan 6 / Box 16 390
103 27 Stockholm
Tel. 08 - 411 50 81, fax 08 - 411 52 23
www.selinsmynthandel.se

SKARABÉ MYNT & GULD AB

Drottninggatan 10
411 14 Göteborg
Tel. / fax 031 - 13 50 88
skarabe@telia.com
www.skarabe.eu

STRANDBERGS MYNTHANDEL

& AKTIESAMLAREN AB
Hantverkargatan 36
112 21 Stockholm
Tel. 08 - 611 01 10, fax 611 32 95
info@aktiesamlaren.se
www.aktiesamlaren.se
www.strandbergs-mynt.se

TAMCO NUMISMATICS

Box 6235
102 35 Stockholm
Tel. 070 - 631 58 09
tamco.num@telia.com

TICALEN MYNTHANDEL

Stureplatsen 3
411 39 Göteborg
Tel. / fax 031 - 20 81 11
numikon@comhem.se

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

Vasagatan 42
111 20 Stockholm
Tel. 08 - 411 08 07, fax 08 - 21 21 96
www.hwmynt.se

AB WIJK ANTIK

Flisvägen 5
743 94 Skyttorp
Tel. 070 - 368 08 07
info@wijk.se

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Sjöberg 1 • 147 91 Grödinge • Tel. 08 - 732 66 86 • 070 - 212 64 55
www.mynt.nu/smf/

MYNTAUKTION

Stockholm lördag 6 maj 2017

Ett urval av vad som bjuds ut:

Pommern 1 dukat 1656

1/4 dukat 1692

1 dukat 1701

1 dukat 1709

4 skilling banco 1844.
Provmynt

1/6 öre SM 1673

1 daler 1559

1 daler 1592

1 riksdaler 1616

8 mark 1608

2 1/2 öre 1661

Bättre mynt och hela samlingar mottages till kommande myntauktioner.

Vi har mycket goda möjligheter att finna köpare till dina objekt eftersom mer än 20.000 kunder i Sverige och utlandet ser varje auktion via vår hemsida och katalogen.

Kontakta oss för en förutsättningslös diskussion!

MYNTKOMPANIET

Myntkompaniet
Svartensgatan 6
116 20 Stockholm

Tfn: 08-678 32 17
Fax: 08-643 22 38

E-post: coins@philea.se
www.myntkompaniet.se

MYNTAUKTIONER

I SVERIGE AB

AUKTION 23

Lördagen den 20 maj avhåller vi auktion 23 på Möckelsnäs herrgård utanför Älmhult. Auktionen erbjuder bl.a. kinesiska och islamiska mynt, polletter, medaljer, svenska besittningsmynt och litteratur. Katalogen beställs genom inbetalning av 190 kronor till bg 399-0090. Inrikes porto ingår i priset.

INLÄMNING

Inlämning till höstens ordinarie kvalitetsauktion pågår hela maj månad ut. Fortlöpande tar vi även emot objekt till våra mycket populära internetauktioner.

Anrika Möckelsnäs herrgård från sjösidan.

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17 - 115 22 Stockholm
E-mail: info@myntauktioner.se - Telefon: 08-410 465 65
www.myntauktioner.se